SOCRATES'TEN YENİ DÖNEM POSTMODERNİZME KADAR EKSTAZ VE BENLİK YA DA BATI RÜYASI ŞAMANİZM*

Prof. Roberte HAMAYON
Çev: Kadriye TÜRKAN**

Şamanın dinî törenlerdeki durumundan yola çıkarak, şamanizmin bir çok tanımı "trans" ve "ekstaz" terimlerinden yararlanır. Trans ve ekstaz terimlerinin, "klâsik" şamanizmin tanımlanmasına ait olduğu düşünülmüştür ve bu çoğunlukla açıktır. Tüm bu terimlerin kullanılmasına, Eliade'nin *"Şamanizm ve Esrimenin Eski Teknikleri"* adlı kitabının 1964 yılında İngilizce'ye tercüme edilmesiyle başlanmıştır.

Bu kitabın, şamanizm literatüründe çok önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Şamanizm üzerine yapılmış olan ilk ve onlarca seneden beri tek çalışma olmasına rağmen; 1951'de Fransızca olarak ilk yayınlandığında, gerçek bir akademik çalışma olarak kabul edilmemiştir. Dergide, Eliade kitabını nasıl tasarladığını şöyle açıklar: "Ben bu kitabın, din tarihçilerinden daha fazla yararlanabilecek şairler, oyun yazarları ve ressamlar tarafından okunmasını istiyorum", "benim bu araştırmam unutulmuş edebî ilham kaynaklarını yeniden keşfetme girişimi olarak görülebilir". Aslında onun kitabı, ruhsal ve şiirsel amaçları takip eder ve kasıtlı olarak şamanizmin mistik açısını benimser. Hiçbir şekilde bu kitap, şamanizm üzerine bir kaynak veya bilimsel bir analiz olarak düşünülemez. En çıplak şekliyle, şamanizmin dinsel tecrübeyi yansıttığını belirtir ki; tüm dinlere bir arka tip oluşturur, bu aynı zamanda hem zaman ve mekan içinde geniş anlamını, hem evrensel anlamını içerir. Bütün bunlar için, Eliade'nin kitabı sadece yakın zamana kadar gerilik ve delilikle kurulan şamanizm; rehabilitasyon olarak görülmemeli, ayrıca din küresinde yeri olan bir yükseliş olarak görülmelidir.

Bu nedenle Eliade'nin kitabı, özellikle batıdaki düşünce tarihine kıyasla takdir edilmelidir. Aslında bu kitap, ilk kez Castaneda kitaplarını okumayı seven ve onun tarzını takip eden, California sanat ve entelektüel çevrelerinde popüler oldu. Castaneda'nın kitapları şüphesiz antropolojik alanın meyveleri değildir, ama edebî kurgudur. Ayrıca Kuzey Amerikalı Kızılderililerin sanrısal ilaçları, şamanik bir şekilde kullanmalarına gönderme yapmak, bu bağlamda uyuşturucu kültürünün gelişmesi için bir ön bilgi oluşturmaktadır. Castaneda "şaman" kelimesini kullanmasa da, onun etkisi şamanizmin yetmişli yıllar süresince uyuşturucu kültürüyle ilintili olmasına sebep oldu (1970). Bütün bunlar sadece Eliade'nin, şamanizme olan mistik bakışını güçlendirmekle kalmadı, aynı zamanda Batıda neo-samanizmin ortaya çıkmasına da sebep oldu. O zamandan beri şamanizme olan postmodern bakış ve Batıda neo-şamanizmin gelişmesi az ya da çok birbiriyle bağlantılıdır.

Bu bağlamda, Yeni Dönem edebiyatında, şamanizmi tanımlayan başka fikirler çıktı ve bu neo-şamanizmde "Altered States of Consciousness"(ASC) ile ve "performans"la ilgili benim daha sonra, sunumun sonunda açıklayacağım gibi farklı bir rol oynadı. Belirtmeme izin verin ki, bu eğilim, şamanist toplumlardaki antropolojik saha çalışmalarının dışında başka dayanaklar göz önünde bulundurularak geliştirildi; ve bunun ortak edebiyatı, Ba-

* Bu çeviri; Roberte Hamayon'un "Ecstay" and the Self or the West-dreamt Shamanizm From Socrates to New Age Postmodernism" (s.1-10) başlıklı makalesinden yapılmıştır. Çeviri, Şenay Saraç tarafından gözden geçirilmiştir.

** Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fak. Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Arş. Gör.

tı okumalarındaki psişik ya da ruhsal amaçlara yönelik hazırlandı.

Tüm bunlar, tek terim olarak "ekstaz"ın açıkladığı bu olayın, ne kadar karmaşık olduğunu gösterir. Aşırı basitleştirme riskini de göz önüne alarak, bunu aşağıdaki şekilde yeniden ifade etmek isterim. Postmodern popüler yorumlar, şamanizmi bir seri –trans, ekstaz, ASC, performans- gibi olgularla ifade ederler ki; bunlar manen, psişik refah ve kendini ifadeye gönderme yapar. Kapalı olarak yapılan bu tür yorumlar, şamanizmi bireysel bir tavır haline dönüştürür. Ben bunları ele alacakmışım gibi yaparak, çıkabilecek tüm sorulara cevap vermeyi vaat etmiyorum. Birkaç noktaya değinmemin, bütüne bir ışık tutması açısından çok faydalı olduğunu düşünüyorum.

İlk önce, geleneksel şamanizmi niteleyen ilk iki kanı olan "trans" ve "ekstaz" kelimelerinin anlamını sorgulayarak başlayacağım; daha sonra "neo-şamanizmi" böyle adlandırmayı yargılayacağım. Bir başka deyişle, bu kelimeler geleneksel ve neo-şamanizme temel prensip teşkil ederler. Bu nedenle, bu kelimelerin geleneksel şamanizmi nitelemesinin uygunluğunu, sorgulamadan başlayacağım ve daha sonra şamanizmi karakterize etmede neden bu kelimelerin kullanılmış olabileceğini inceleyeceğim. Bu da bizim, Batılı ideolojik alâkanın şamanizm üzerine yapılan yaklaşım hikâyelerine ışık tutmamızı sağlayacak. Konuyla ilgili Batılı düşünceler ve bugünkü uygulamalar tarihine ve Batılı olmayan şamanizmden; neo-şamanizme kadarki tarihi, hızlı bir araştırmadan sonra, sonuç olarak konuyla ilgili ortak noktaya dikkatinizi çekmek isterim.

I. İlk bölümde "ekstazik" terminolojiyi inceleyeceğim. "Trans" ve "ekstaz" çok eski terimlerdir. Latin'den "transire" kelimesinden gelen trans "ölçmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek"dir ve Orta Çağ Batı Avrupası'nda pagan uygulamalarını ortadan kaldırmak için kullanılmıştır. Eski Yunan "extsis" kelimesinden gelen ekstaz'da "mantığın üzerinde bir konumda bulunma olarak" Orta Çağ'dan itibaren Batıda kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca Hristiyan mistiklerinin yaşadıklarını rapor ettikleri gibi, mistik kendinden geçme olarak söylenebilir. Öyle ki, Hristiyan kilisesi "trans"ı olumsuz görmüştür ve onu üstün görmekten çok, diğer dinlerle alakalı bularak suçlamıştır. Aynı zamanda kilise "ekstaz"ın olumlu olabileceğini, sadece Hristiyan tanrısına bağlı olan mistik bilgiyle ilgili olursa kabul etmektedir.

Bu iki terim, sadece birkaç araştırmacı tarafından birbirinden ayırt edilmiştir (ilk önce Rouget (1980)-1985). Büyük bir çoğunluk, özellikle "ekstazik" sıfat olarak geçtiği için, bunları birbirlerinin yerine kullanılabilirmiş gibi göstermektedir. Bu nedenle benim iddiam; yaptığım çalışmalarda büyük bir yer kapladığı için, çoğunlukla kendinden geçme (trans) kelimesini kullanmama rağmen, her ikisini de bir arada kullanmayı amaçlar ve çok yaygın bir kullanım olan "ekstazik trans" kullanımına yöneliktir. Bu kelimelerin neden hem açıklayıcı bir araç olarak, hem de "şamanizm"e antropolojik açıdan uygun olmadığını göstermeye çalışacağım.

Benim ilk itirazım bu kelimelerin betimsel birliktelikten yoksun olmasıdır. "Şaman transa geçti, transa giriyor" veya "trans halinde, şaman ruhu ortaya çıkarır veya dini bir takım hareketler yapar" gibi yazıları okurken, okuyucu şamanın tam olarak nasıl davrandığı konusunda düşünmekte ve hareketleri hayal etmekte özgür bırakılır: O sallanıyor mu, atılıyor mu, hareketsiz uzanıyor mu? Bu nedenle kelime en şiddetli heyecandan, ölü sessizliğine kadar, dil ve kolların yanında, ayak parmaklarının dahi bütün hareketlerini kapsayacak şekilde kullanılmaktadır; ta ki, herhangi bir hareket " trans" olarak sayılabilsin, ayrıca ben şöyle cümlelere rastlarım: "Görünür hiçbir belirti yokken bile transa geçiyor". Öyle ise birisinin transta olup olmadığı nasıl bilinebilir? Kim neye dayandırarak karar veriyor?

Belirli bir psişik durum veya aklın durumu olarak "trans" kelimesinin özelliklerinin belirlenmesi hiç zahmetli değildir. Sonundaki durum (gerçekten tasvir edildiğinde) kutup noktaları arasındaki gidip gelme, olarak tarif edilir: bilim adamlarının çoğuna göre bilincin azalması ya da kaybolmasından; birkaçına göre, bilincin odaklanmasına kadar olan bölge tanımlanmıştır [bkz. Bahn 1997, p. 63]. Asıl önemli olan genellikle bu durumun varlığını gözleyerek, deneme yoluyla geniş çevre-

lerce kabul edilebilir temellerle desteklemektir. Bir başka deyişle, belirli dahili durum olarak "trans" veya "ekstaz"ın gerçekliği, kanıtlanmış bilginin eksikliğine rağmen genel sav olarak itirazsız kabul edilir. Fiziksel durum itibarıyla birinin gerçekten transa geçtiğini nasıl görebiliriz? Kayıtlara bakarak, şamanın söylediği sözler yoluyla mı anlayabiliriz? Eğer öyleyse hangi dilde? Beynin durumunu veya geçmiş zamanlardaki ya da uzak diyarlardaki şamanın iç dünyasını nasıl anlayabiliriz? Tekrar kimin, hangi temellere dayanarak birisinin "trans"a geçtiğini ve geçmediğini karar vermesini merak etmek zorunda kalıyoruz. Aslında, metodolojinin eksikliği durumunda, karar verme mekanizması genellikle bilim adamının öznelliğine dayanır.

Aklın iddia ettiği şekilde, durumu onu aşikâr edecek fiziksel davranış moduyla ilişkilendirilemeyeceği için sorun daha da önem kazanıyor. Dahası antropolojik alana dayanmayan yazarlar, aklın durumu veya fiziksel durum olarak; dikkate değer olan trans cümlelerini, ortaya atmışlardır ve bu sorun genellikle nöro-fizik psikologları tarafından göz ardı edile gelmiştir. Sonradan gelenin durum çalışmaları ürettiği ve genel sonuçlara dayanmadığı çok açıktır.

Diğer taraftan, geleneksel şamanist toplumlar, belki de onlar için alakasız görünecek "trans" kelimesini karşılayacak kendi dillerinde terimler kullanmıyorlar. Şamanın transta olup olmadığı sorulduğu zaman, doğal olarak cevap verememektedirler. Onun yaptığı davranışı belirtmelerine rağmen, şamanın ritüel hareketine karşılık gelecek şekilde adlandırma yapmamaktadırlar. Kural olarak, onlar "trans" olarak adlandırılan ayin bölümünü doğa üstü ruhlarla ilişkilendirirler ve fiziksel davranış moduna göre anlamlı ayrımlar yaparlar: Onlara göre; çeşitli mimikler ve hareketler, ruhlarla değişik şekildeki ilişkileri açıklar ve bir kurala göre, yerli dillerinde birbirlerinden dikkatli bir şekilde ayrıştırılırlar. Başka bir deyişle, şamanist toplumlar, şamanik davranışları; ruhlarla ilişkide olunduğu manasında, ve ispat olarak sembolik sunumlar şeklindeki terimlere dönüştürürler.

Bu nedenle, davranış durumuna potansiyel karşılık olarak "trans" kelimesine rağmen, başka anlamlara gelebilecek diğer karşılıklarıyla da doğal olarak ilişkilendirilir. Bir açıdan toplumdan topluma değişiklik gösterebilen davranışın, kültürel açıdan tanımına uyması beklenir. Diğer taraftan dini fikirleri ve ruhsal tavırları, bulundukları her yerde kapalı bir şekilde sunmak düşünülmüştür ve bu insanın içsel doğal eğilimini ruhani açıdan yansıtabilir.

Bütün bunlar sonsuz ve faydasız -ve üstelik karara varılamayan- tartışmalar doğurmaktadır. Böylece "trans" kelimesinin "aslî" veya "taklidî" özelliği ve şamanın gerçekten ruhla karşılaşıp karşılaşmadığı, ya da yapar gibi görünüp görünmediği sorusu tartışıla gelmektedir. Şu şekildeki cümleler buluyoruz: "genellikle transın gerçek veya taklit olup olmadığına karar vermek güçtür", "trans otantik olduğunda ritüelin işleyeceği garanti edilemez" ve tam tersi trans hiç gerçekleşmese bile ritüel etkili olabilir. Diğer tartışma her faktörün ve aralarındaki ilişkilerin rol oynadığı saygı değer (kutsal) bölümlere dokunur: Beynin beklenen durumu, kültürel olarak tanımlanan davranışla ilişkilendirilir mi? Sadece doğal eğilimi kontrol amacında olan kültürel doku yoluyla, trans ayinleştirilebilir mi? Bu tip sorular paradokslar ortaya çıkarıyor ve daha başka utanç verici sorulara itiyor: eğer potansiyel olarak evrensel ise, neden diğer kültürler dinler tarafından gözlemlenmiyor? Bu içinde "trans" olan dini sistemlerin doğaya daha mı bağımlı olduğu anlamına geliyor, bu sebeple mi üstün olarak adlandırılanlar bunları kınıyorlar?

Önceki yazılarımda ziyadesiyle değindiğim için, bu sorular üzerinde daha fazla durmayacağım. Daha detaylı şekilde önceki makalelerde incelediğim için, bana göre daha gerekli olan "ekstazik" terminolojisinin altında yatan problemleri belirlemeye çalışacağım. "Trans" teriminin çeşitli şekillerde kullanımıyla, fiziksel davranış modu, aklın durumu veya iç dünyası ile kültürel yolla açıklanan davranış arasındaki bağlantı açıkça yapılabilir. Bu kültürü doğaya bağlamakla beraber, aklı vücuda bağlayan apaçık bir köprüdür. Bir ilişki veya alakasızlığın belirtisi olsun veya olmasın bu köprü, büyük olasılıkla kabul edilemez olarak görülen ve üç aşamalı kelimeyi kullanan, bilim adamlarının çoğu tara-

fından bir determinist bakış açısı olarak öngörülür. Bu açık ve altında yatan bağların oluşturduğu problemler, hem epistemolojik hem de ideolojik görüş açısından daha ileri seviyede yorumlara ve gelişmelere ihtiyaç olmadığını gösterir. Ben sadece R. Needham tarafından da belirtilen "sosyal disimilasyon"un (taklitçilik) rolünden bahsedeceğim. Lütfen onun "*Belief, Language and Experience*", kitabından bir paragrafa gönderme yapmama izin verin; bu paragrafta o, geleneksel dinî inançların bilinmesi gereken öğretilere destek vermesinin gerekmediğini; yapılması gereken davranışların ve düşünülmesi gereken şeylerin arasındaki karşılıklı ilişkinin, yaşamı imkânsız kıldığını vurgular. Toplumda iki yüzlülüğün kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde, tahmin edilen karşılıklı davranış, duygu, fikir arasındaki bağlılık anlaşılmaz gelir.

II. Şimdi bu soru "ekstazik" terminolojinin ikilemini vurgulayarak, cevaplanmış anlamına gelmez. Bu konu hakkındaki kanıtlarımız fazlalaşıyor. Bu durum da beni, sunumun ikinci kısmında bu terimlerin ideolojik bir düşünce olduğunu iletmeye ve bu olayın Batılı köküne inmeye itti.

Kısa bir tarihsel araştırma, onların üç yüz yıl boyunca yaptığı araştırmalarda –şamanizm üzerine- şamanın davranışlarının zaman içinde dinsellikten, psikolojik yorumlamalara doğru kaymasından oluşan bütünlüğü incelediklerini gösterir.Bizim tartışmamız için olayları basitleştirmek adına, şamanik davranışın değerlendirmesini üç ana başlık altında toplayarak yapabiliriz: şeytanlaşma, tıbbîleşme, idealleşme.

1. Şeytanlaşma: Rus Ortodoks misyonerlerine kadar dayanan ilk çalışmalarda (17. ve 18. yüzyıl) şaman figürü Sibirya'da görülmüştür ve dinsel olarak kabul edilmiştir. Buna karşın Tanrı'ya hizmet edeceğine şeytana hizmet etme amacı gütmüşlerdir ki, bu şamanların "vahşi" davranışları baz alınarak oluşturulmuştur. Hem huzursuz hem de hayvansal olarak, bu davranış çoğunlukla Hristiyan riayetkâr tavırların karşısında görülmüş ve "şeytansı", "şeytani" olarak değerlendirilmiştir (ki, ekstazik terminoloji çok az kullanılmıştır). Davranışın amacı Hristiyanlığın yayılmasına yardımcı olmaktır.

Bu tür ifadeler, dinsel edebiyatta bulunmasına rağmen zamanla aydınlanma çağının etkisiyle oluşan mantıksal değerlendirme çerçevesindeki diğer yazı türleriyle yer değiştirdiler. Ayrıca bu çağ dünyayı dolaşma ve Batısal olmayan gelenekleri öğrenme çağı olmuştur. Aslında şeytanın yok olmasıyla ilgili dini yan anlamı, ima eder. Şamanın davranışları, kendisine göre insanlığın zalimliğini yok etmek için sahte doktorluktu; ama bu davranış tarzı, Ansiklopedilerde "vahşi" ve "toplum dışı" olarak anılır.

2. Tıbbîleşme: kolonisel baskını artmasıyla 19. yüzyılda bir çok şey değişti, şamanizm kolonileşmenin yarattığı sorunlara geleneğe bağlı toplumlarda çözüm kaynağı oldu. Bu sebeple iyileştirme, şamanist uygulamada etkin bir rol oynamaya eğilimliydi. Tüm bunlar, şamanizmin "geriye dönük" ve "çılgın" olduğu görüşünü güçlendirdi ve araştırmacılar şamanist davranışı psiko- patolojik olarak değerlendirirken; şamanik uygulamayı, iyileştirici terapi olarak değerlendirdi. Asrın sonunda bu fikir, psikanalistler tarafından güçlendirildi ve o zamandan beri diğer şeyleri de aydınlatarak desteklendi; bunlar şaman davranışı ile isteri ve özellikle 1930'lu yıllardaki epilepsi hastalıkları gibi rahatsızlıkları karşılaştırmaya dayalıydı (Ohlmarks, ve hatta Shirokogoroff). Şeytanlaşma ile karşılaştırıldığında tıbbîleşme negatiftir, ama toplum ve kültürden çok bireyselliğe önem verilir. Ama tibbîleşme bir çok açıdan eleştiriye açıktır, en önemli üçü, dünyanın her yerinde bilinir ve ben bunlardan bahsetmek istiyorum: İlk olarak; Dengesiz, sinirli ve ruh sağlığı bozulmuşluğun dışında, şamanlarda güçlü karaktere sahip olma kuralı vardır. Bu da şamanların ritüellerini devam ettirmesi için, birey ve toplum hakkındaki kararlılıklarını devam ettiren grup tarafından kabul edilir. Bazı yazarlar göre şamanlar, hastalıklı bireyler yerine, karizmatik olarak nitelendirilirler. İkinci olarak iyileştirme, şaman davranışlarına zarar veren diğer grupların aktivitelerinden biridir. Bu sebeple şamanizmi; temsil edilenlerin, kurumların ve uygulamaların bir bütünü olarak ele almak uygun olmaz. Üçüncü ve şu andaki amacımıza en uygun olarak, iyileştirme sömürge toplumlarında gelişir ve toplumu kolonisel güçlerin etkisi altında yok olmaktan

korur; kolonisel güçlerin ve modernize olan güçlerin bu olaylara daha iyi dayandığı (tolerans gösterdiği) bilinir. Bu terapik ögeleri, temel olarak iyileştirme amaçlı olmayan ritüellere dahil etme yönündeki adımı daha da kolaylaştırır (Olivier de Sardan 1994).

3. İdealleşme: 30 yıldan daha fazladır, şamanizm bütünüyle yeniden değer kazandı. Ben, geleneksel şamanizm ve antropologlar tarafından yapılmış olan pek çok çalışmayı ki; bunlar genellikle betimseldir ve gözlemlenmiş bir alana hitap eder, bir kenara koymak durumundayım. Sadece Batı neo-şamanizmleriyle ilgileneceğim.

Büyük ihtimalle neo-şamanizm, ilk olarak; yerel akımların Kuzey-Batı Yakası Amerikan Kızılderililerinin modern dünyada yerini bulamadaki yardımlardan, ortaya çıkmıştır. Halbuki sonra, bu olayın (Amerikan yerlisi olmayan) Batılıları da etkilediği görüldü ve onlara da hitap etti. Şamanik çalışmalar için en ünlü merkez Michael Harner tarafından kurulur. Bununla bağlantılı olarak ya da bu merkezi model alarak, Avrupa ve Kuzey Amerika'da merkezler kuruldu. Bütün bunlar, yüksek giriş ücretlerinin alındığı eğitim kursları düzenler. Çalışmalar, Batıdaki neo-şamanlar ve birkaç yerli yeni uygulayıcı tarafından yönetildi. Çalışmalar, kişinin içsel yoluyla ona gönderme yapılarak olur. Bu yol şamanizmin çekirdeğini açıklar. Bu Harner'in "şamanizmin özü" olarak adlandırdığı şeye gönderme yapar ki, bu kişisel özeninin bir meyvesidir. Şamanizmin özü kendisini "kendine dayanan" bir sistem olarak tanıtır, bu kasten kültürden arınmış bir şekilde sunulur ki, Batılılar tarafından kendi kullanımları için kolay olsun (buna rağmen değişik ülkelerdeki geleneksel şamanizm ile ortak bazı yanları bulunmaktadır). Neo-şamanizm konusunda Harner, ilk ve en önemli olmasına rağmen tek değildir. Shaman's Drum dergisi, değişik çeşitlerden yeni atılımlar için güzel fikirler verir.

Bir bütün olarak tüm neo- şamanizmler, Yeni Çağ postmodernizme bağlı olan özellikleri ile yola çıkarlar. Zaman darlığı yüzünden sadece birkaçına değineceğim ve yorumlarımı amacıma uygun olanlara saklayacağım.

Bu neo-şamanizm akımı, ekoloji için ve doğal olarak kabul edilen her şey için büyük endişe duymaktadır.Bu da şamanizmin insan doğasına ve doğaya karşı olan büyük saygısından kaynaklanır.

Onlar, bilimin (postmodern anlamda anlaşıldığı gibi, bilim adamının nesnelliğine dayanır) ve dinin (ruhsallık olarak anlaşıldığı gibi) birleştirilmiş sahtecilik olduğunu farz ederler. Burada iki kavram, bilinç durumu ve tecrübe bağlantıdır. En azından kısmen uzun dönem şamanizmin tıbbîleşmesinden miras kalmış olduğu görülür: asıl mesele; patalojik açıklamalardan vazgeçilmiş olduğu halde bir çok araştırmacı, şamanik işlemlerin hususi medyum tecrübelerinden kaynaklandığını düşünmeye devam etmişlerdir. Neo-şamanizmin temelinde sadece çoğunlukla "bozulmuş" olarak adlandırılan "bilinç durumu" değil aynı zamanda "karşılıklı" olarak da ya da adeta "şamanik" (ki 1990'larda Michael Harner'e göre) olarak da adlandırılan "bilinç durumu" vardır. Tecrübeye gelince, deneysel kelimesi bunu çok güzel bir şekilde açıklar. Deneysel ne (bir meyvenin gözlenmesi gibi) tecrübî, ne de (bir meyvenin laboratuar deneyi gibi) deneyseldir. Deneysel, katı bir şekilde o anki ve sonrasındaki bireysel duyguların rapor edilmesine dayanır. Bu "deneysel" yönelim mesela "Journal of Experiantal Shamanizm", Experiantal Shamanizm gibi çalışmalarda geliştirilmiştir ki "mistik gezi" olarak yaftalanan yolculukta "deneysel şamanlık ya da diğer gerçekliklerle", uğraşan insanları hedefler. Bütün bu kavramlardan dolayı neo-şamanizm bireysel arayış soruları için ruhî bir taslak olduğu kadar, kendi kendini iyileştirme uygulamasını da gerektirir. Böylesi tecrübelerin ruhlar ya da kozmoloji yerine sembolik bir karakterle tanıtımlarına gitgide daha az dayandırılması kayda değerdir. Bunlar kendi kendine yeterlik olarak düşünülen kavramlarmış gibi ortaya çıkan raporlardır.

Bütün bunlar göstermektedir ki, neo-şamanizmler can sıkıcı derecede çok yönlü benliğe vurgu yapılmasının sonucudur. Çok çeşitli açılar ve amaçlar ki, geniş bir kendini gerçekleştirme konseptini içerir. Bu açıdan anlamlı olması için, bununla ilgili kısa bir anekdot anlatmama izin verin, 1994'te meslektaşlarımdan biri olan eski Yunan felsefe uzmanı Pierre Hadot bana şu soruyu yöneltmişti: "Şunu yazan meslektaşım Joly'e nasıl cevap

vereceğim": 'antropolojik olarak Sokrates'in ilk felsefeci ve son şaman olduğu halen doğru kabul edilmektedir'. "Böylesi bir duruma nasıl mukabele edilebilir?" Sokrates'in müdafaa ettiği "ruhî egzersizler"le ima edilen, "ruh yolculuğu" ki, bunlar kendini "geliştirme", "iyileştirme" ve "dönüştürme"yi amaçlamıştır. Ben farkettim ki, Sokrates son şaman değildir, fakat ilk neo-şamandır. Gerçekte Judeo-Hristiyan düşüncesinden miras kalan Yunan felsefe ve mistisizmine uygun bir ruhî yetiştirme geleneği olması asıl meseledir.

Yine de 2500 yıl önce Sokrates'in emanet bıraktığı şeye ilaveten modern şamanizm bir başka kavram olan "performans"ı geliştirmiştir. Şamanizm 30 yıldır halen "performans" olarak özdeşleşmiştir ve "performans sanatları" olarak düşünülmektedir. Onların ortak gelişimi bir yazarın onları ortak görmesine sebep oldu ki, bu "postmodernizmin birleştirici modudur" (Benamou 1977:3). Şaman performansı hem sanatsal yaratıcılık, hem de kendi kendini ifade olarak telâkki edilmektedir.

Kısaca "kendini gerçekleştirme" ve "performans" olarak neo-şaman uygulamalarının gelişimini açıklamak isterim. Bu gelişmeler, bireyin ruhî ve fiziksel hareketlerine gönderme yaparlar. Bu sebeple, onlar sözde geleneksel şaman özelliklerinin yorumları olarak görünürler; bedensel hareketler, ruhun şaman geleneğine uygun sembolik yorumları olarak kabul edilirler. Fakat bu yeni açıklamalar, anlamlandırma ve anlamın saklanmasını ima eder. Ruhsal varlıklarla karşılaşarak içsel tecrübeye geçiş fikri; sembolikten psişiğe geçiş, sosyal fonksiyondan bireysel olaya geçişi sembolize eder. Performansın iddiası benzer yanlışlara dayanır: Neo-şaman uygulaması artık ritüel bir aksiyon değildir, tamamen kişi merkezli bir davranıştır. Bu "performans" genel bir tavrın yansımasıdır ki, "sanatçı" ile "gösterimci" yer değiştirmiştir. Neo-şaman uygulama, geleneksel bir ritüel olarak katılımcılar ve ruhların yerine, tamamen bireyi işaret etmektedir!

III. netice itibariyle, sizin için kültürel bir ödünçleme başlatmak istiyorum. Kültürel ödünçlemeler hakkında bazı düşünceler için öneride bulunmak isterim. Aslında bu neo-şamanizmde önemli bir özelliktir. Sadece Batı, geleneksel toplum şamanizminden bir şey almakla kalmamış, aynı zamanda eski şamanist toplum da Batıdan bir şeyler almıştır (ve bu çoğu zaman "şehir şamanizmi" olarak adlandırılan içsel gelişmelerle karıştırılmaktadır). Fakat biz Batılı neo-şamanizmlerin, onların modellerinden ne kadar farklı olduğunu anlıyoruz. Bu sebeple ve burada değinemeyeceğim pek çok sebepten ötürü, ödünç alınan sınırlandırılmıştır; ödünç almak bir örneği kopya etmeye yönelik değildir, aksine onu yeni gelişmeler için desteklemek ve yardımcı olmak için bir araç haline getirmektir. Bilhassa ödünçleme göstermektedir ki, katı toplumlarda çok fazla muhtemel değişimlerin yapılması hedeflenmektedir. Bu sebepten bu ödünç alım, temel olarak ödünç alanların aldıkları şeyi yeniden benimsemelerinin bir yolu olarak araştırılmalıdır.

Neo-şamanizm, bir yandan Batıda ruhsal davranışların yeniden benimsenmesini sağlamıştır ki, bu davranışlar yüzyıllar boyunca daha az marjinalize edilmiş kendi değerleridir. İronik olarak bu eski değerler, eski baskın geleneksel toplumlardan alınmış "egzotik" görünüm maskesi altında yeniden ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, kendi bağlamı içinde muhafaza ederek; sömürge toplumlarından ayrışmış gibi yaparak; benzer şekilleri baz alarak, aynı zamanda batının bu formları kabul ettiğini ve yeniden yapılandırdığını anlar, ve kendilerininkiyle karıştığını kabul ederler.

Bir taraftan yine bunu, bir iddiadan çok bir tartışma sorusu açmak için söylüyorum. Batıdan yeniden ödünç alınan neo-şamanizm, eski şamanist toplumları iki amaçla takip etmektedir. Bir yandan uzun bir süre hor görülen kendi kültürel formlarını yeniden değerlendirme ve rehabilite etme fırsatını buldular. Diğer bir tarafta, bireye daha fazla önem verebilmek amacıyla, bireysel içeriği Batının bu formlarda olan etkisini kutsaldan arındıracak şekilde adapte etmeyi amaçlar.

Ayrıca, bütün bu eğilimin "ruhun ele geçirilmesi", "ruh medyumluğu" gibi "ekstazik dinlerle, ekstazik kültlerde" ya da "trans dinleriyle" özdeşleştirilen düşüncelerle değil; "şamanizmle" bağdaştırılması çok açıktır ve bunlar şu ana kadar şamanizme sadece tekbir kategoriyle mukayese edilmiştir. Benzer

olarak, kırk sene öncesinde ruhsal ele geçirme ya da medyumluk diye adlandırılan pek çok kült bugün "şamanizm" olarak yeniden adlandırılmıştır.Şamanizm "ruhlara hakimiyet" ve "ele geçirilmek" ve "ruhlar tarafından kontrol edilmek" ile özdeşleştirilmiştir. Bu yer değiştirme olumlu değerleri çoğaltmak amacı ile yapılmıştır (dinamizm, bireysel-determinizm). Bunun yanı sıra güçsüzlüğü ve buyruk altında bulunmayı reddetme ise sömürge ya da baskın toplumlar tarafından kontrol edilen diğer toplumların özellikleridir. Bu perspektifte şamanizme yapılan iddia, bireyin hayatını kendi başına idame ettirme amacı olarak açıklanabilir.

KAYNAKLAR

Atkinson, Jane Monnig. 1992. Shamanisms today. Annual Review of Anthropology. 21, 307-330.

Balzer, Marjorie Mandelstam. 1993. Shamanism and the Politics of Culture: An Anthropological View of the 1992 International Conference on Shamanism, Yakutsk, the Sakha Republic. Shaman I-2, 71-96.

Benamou, Michel. 1977. Presence and Play in Benamou, Michel & Charles Caramello, Performance in Postmodern Culture. Madison.

Campbell, John G. 1975/76. Approaches to the study of Shamanism. Wiener Völkerkundliche Mitteilungen 17/18 (22/23): 61-93.

Dubuisson, Daniel. 1993. Mythologies du XXe siècle. Dumézil, Lévi-Strauss,, Eliade. Lille, PUL.

Dubuisson, Daniel. 1998. L'Occident et la religion. Paris, Éd. Complexe.

Eliade, Mircea. [1951]-1964. Shamanism and Archaic Techniques of Ecstasy. Chicago.

Flaherty, Gloria. 1992. Shamanism and the Eighteenth Century. Princeton University Press, 320p.

Hadot, Pierre. 1995. Qu'est-ce que la philosophie antique ? Paris, Gallimard, 461p. (Folio Essais).

Hamayon, Roberte. 1993. Are 'Trance', 'Ecstasy' and Similar Concepts appropriate in the Study of Shamanism? Shaman I (2), 3-25.

Hamayon, Roberte. 1998. 'Ecstasy' or the West-Dreamt Siberian Shaman. in Helmut Wautischer. Tribal Epistemologies. Essays in the Philosophy of Anthropology, Aldershot/Brookfield, Ashgate, 175-187. (Avebury Series in Philosophy).

Harner, Michael & Sandra Harner. 1999. Core Practices in the Shamanic Treatment of Illness. Proceedings of the International Congress. Shamanism and Other Indigenous Spiritual Beliefs and Practices Moscow, vol.2: 14-38.

Hoppál, Mihály & Sadovsky, Otto von, eds.1989. Shamanism, past and present Budapest/Fullerton Los Angeles, Istor books, 2 vols.

Hoppál, Mihály & Pentikäinen, Juha, eds.1992. Northern Religions and Shamanism. Budapest, Akadémiai Kiadó, Helsinki, Finnish Literature Society.

Hoppál, Mihály & Howard, Keith, eds. 1993. Shamans and Cultures. Budapest / Los Angeles, Akadémiai Kiadó / istor.

Hoppál, Mihály [Kim, Tae-gon and Hoppál, Mihály, eds.] 1995. Shamanism in Performing Arts. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Howard, Keith D.1993. Without Ecstasy, is there Shamanism in South-West Korea? in Shamans and cultures. Ed. by Mihály Hoppál & Keith D.Howard, Budapest / Los Angeles, Akadémiai Kiadó, International Society for Trans-Oceanic Research, 3-14.

Howard, Keith. (ed.) 1998. Korean Shamanism. Seoul, The Royal Asiatic Society Korea Branch. 258p.

Jakobsen, Merete Demant. 1999. Shamanism. Traditional and Contemporary Approaches to the Mystery of Spirits and Healing. New York & Oxford, Berghahn Books, 273p.

Kehoe, Alice B. 1996. Eliade and Hultkrantz. The European Primitivism Tradition. The American Quarterly 20 (3-1-4): 377-392.

Le Manchec, Claude. 1991. Revue de l'Histoire des Religions CCVIII-1, 27-48.

Lot-Falck, Eveline. 1992. Diogene 1: 129-134.

Poly, Jean-Pierre. 1992. Masque et Talemasques. Les tours des femmes de Champagne. in Mélanges offerts à Georges Duby.

Rouget, Gilbert. [1980]-1985. Music and Trance. A Theory of the Relations between Music and Possession. Chicago and London, The University of Chicago Press.

Sukhachev, Nikolai. 1997. Proceedings of the IVth International Conference of the International Society for Shamanic Research. Chantilly.

Townsend, Joan B. 1999. Western Contemporary Core and Neo-Shamanism an the Interpentration with Indigenous Societies. Proceedings of the International Congress. Shamanism and Other Indigenous Spiritual Beliefs and Practices Moscow, vol.2: 223-231.

Vazeilles, Danièle. (forthcoming).